

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΑΕΦ 153
ΔΟΛΩΝΕΙΑ (Ιλιάδα, Ραψωδία Κ)
ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΤΣΑΓΓΑΛΗΣ
ΑΙΘΟΥΣΑ 101 (ΝΕΟ ΚΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ)
Δευτέρα 08.30-11.00
e-mail: ctsaga@lit.auth.gr

ΥΛΗ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

I. Κείμενο, μετάφραση, ερμηνευτικός σχολιασμός

Ιλιάδα, Κ, 1-579

Στο φυλλάδιο που είναι αναρτημένο στο e-learning περιλαμβάνονται αποσπάσματα της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* που αφορούν το θέμα της ενέδρας στα ομηρικά έπη. Από αυτά στην ύλη των εξετάσεων ανήκει μόνο η ραψωδία Κ της *Ιλιάδας*. Τα υπόλοιπα θα τα χρησιμοποιήσουμε στο μάθημα κατά διαστήματα, γιατί μας επιτρέπουν να αποκτήσουμε σφαιρική εικόνα του υπό εξέταση θέματος.

II. Κεφάλαια 1, 2, 4, 9 και Παραρτήματα 1 και 2 από το βιβλίο *Ομηρικές μελέτες: προφορικότητα, διακειμενικότητα, νεοανάλυση* (Ιδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, ΙΝΣ, Θεσσαλονίκη 2016).

Διδακτικό σύγγραμμα:

Χρήστος Κ. Τσαγγάλης, *Ομηρικές μελέτες: προφορικότητα, διακειμενικότητα, νεοανάλυση* (Ιδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, ΙΝΣ, Θεσσαλονίκη 2016)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η πλοκή της *Ιλιάδας* και ο μύθος του Τρωικού πολέμου

(1) Επικός Κύκλος

(2) Η *Διὸς βουλή*: το προοίμιο των *Κυπρίων* και το ιλιαδικό προοίμιο (από τη μεγάλη στη μικρή *Διὸς βουλήν* ή αλλιώς πώς ή μικρού μυθικού εύρους ιλιαδική *Διὸς βουλή* γίνεται κεντρική, ενώ η μεγάλη μυθικού εύρους τρωική *Διὸς βουλή* μετατρέπεται σε περιφερειακή)

(3) *Οὔλος Ὀνειρος* (Spannung auf das Wie, το πιο τολμηρό επικό *παρολίγον* στην ιλιαδική πλοκή)

52 ημέρες χρονική έκταση καλύπτει η *Ιλιάδα* (4 ημέρες δράσης και 4 νύχτες δράσης): η χρονική αυτή συμπύκνωση συνεπάγεται έντονη δραματοποίηση του έπους, με τον μύθο να υποτάσσεται σε διαδοχικές πλοκές, που αναστέλλουν προσωρινά την πρόοδό του. Η πρώτη εναλλακτική πλοκή εγκαινιάζεται από τον ίδιο τον Δία στην αρχή της δεύτερης ραψωδίας. Η εναλλακτική αυτή πλοκή αντιτίθεται στο σχέδιο του Δία να δοθεί η νίκη στους Τρώες (υπόσχεση στη Θέτιδα στο Α) αλλά εγκαινιάζει μια πρώτη ενδοκειμενική παραπλάνηση που καθυστερεί ή (καλύτερα) διαρκώς αναβάλλει την υπεσχημένη τρωική κατίσχυση στο πεδίο της μάχης.

(4) *Μονομαχία Αλέξανδρου και Μενελάου* (Spannung auf das Was)

Μετά το επεισόδιο του ονείρου, η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στους 2 στρατούς καθυστερεί: πρώτα με τον Κατάλογο των Πλοίων και ύστερα με τη μονομαχία Πάρη και Μενελάου. Η μονομαχία απειλεί την πλοκή με σύντομη και άμεση ολοκλήρωση. Ωστόσο η μονομαχία αυτή παραμορφώνεται αφού δεν καταλήγει πουθενά, ενώ η προετοιμασία της διακόπτεται από το επεισόδιο της *Τειχοσκοπίας* που διακόπτει την πλοκή εισάγοντας την Ελένη στο έπος και κοιτώντας διακειμενικά το παρελθόν του ιλιαδικού μύθου. Η σωτηρία του Πάρη από την Αφροδίτη πραγματοποιείται και αυτή με μια *παρολίγον* αναφορά.

Ο Αγαμέμνονας ερμηνεύει την εξαφάνιση του Πάρη ως νίκη του Μενελάου, αλλά ο Δίας αναλαμβάνει για άλλη μια φορά να ξεμπλέξει τα αφηγηματικά νήματα συγκαλώντας συνέλευση των θεών στην αρχή της 4ης ραψωδίας. Τελικώς υποχωρεί στην εμμονή της Ήρας για συνέχιση του πολέμου: έτσι, η Αθηνά πείθει τον Πάνδαρο να τοξεύσει τον Μενέλαο, τον οποίο και τραυματίζει βαριά. Ο Αγαμέμνονας δίνει το σύνθημα για μάχη, την πρώτη και (πρότυπη κατά τον Δ. Ν. Μαρωνίτη) ιλιαδική μάχη, που λήγει (όπως και το έπος) με ισοπαλία.

Στις 2 επόμενες ραψωδίες (Ε και Ζ) οι Αχαιοί φαίνεται να υπερέχουν. Στην Ε ο Διομήδης κυριαρχεί τραυματίζοντας ακόμη και θεούς που βρίσκονται στο πλευρό των Τρώων. Στη Ζ ο Έκτορας επιστρέφει για λίγο στην πόλη, όπου συναντά για τελευταία φορά την Ανδρομάχη και τον Αστυνάκτα. Στην Η ραψωδία, οι Τρώες αποκρούουν την επίθεση των Αχαιών, οι οποίοι οπισθοχωρώντας αποφασίζουν να σκάψουν τάφρο γύρω από το στρατόπεδό τους. Η αναφορά αυτή αποτελεί μια καλοζυγισμένη ενδοκειμενική πρόληψη της πλήρους μεταστροφής των πραγμάτων με την τρωική κατίσχυση και την εισβολή του Έκτορα στο ελληνικό στρατόπεδο. Προηγουμένως, με πρόταση του Έλενου πραγματοποιείται δεύτερη μονομαχία ανάμεσα στον Έκτορα και τον Αίαντα τον Τελαμώνιο, που λήγει και αυτή με ισοπαλία. Οι τρωικοί μονομάχοι του Γ έχουν εδώ αντικατασταθεί από τους ιλιαδικούς τους εκπροσώπους. Είναι κι αυτή μια έμμεση ένδειξη ότι έχουμε φτάσει στο σημείο εκείνο όπου η πλοκή πρέπει να μεταστραφεί: ο Δίας θα αρχίσει να θέτει σε εφαρμογή το σχέδιό του ικανοποιώντας το αίτημα της Θέτιδας και δίνοντας τη νίκη στους Τρώες.

(5) Ψυχοστασία

Κομβικού χαρακτήρα για την εξέλιξη της πλοκής, καθώς ξεκινά και ολοκληρώνεται η δεύτερη μάχη ημέρα, στο τέλος της οποίας οι Τρώες θα έχουν απωθήσει τους Αχαιούς πίσω από την τάφρο. Ο Δίας απαγορεύει στους θεούς να αναμειγνύονται στον πόλεμο, μετακινείται από τον Όλυμπο στην κορυφή της Ίδης και παρακολουθεί την αμφίρροπη σύγκρουση μέχρι το μεσημέρι. Τότε ζυγίζει τη μοίρα των Ελλήνων και των Τρώων προκρίνοντας τη νίκη των δεύτερων που επικυρώνεται με διόσταλο κεραυνό και φλεγόμενο σέλας (Μαρωνίτης, 125). Ωστόσο η διόπεμπτη υπόσχεση στη Θέτιδα δεν θα ενεργοποιηθεί απλώς αλλά θα μετασχηματισθεί. Μετά από μια εκ νέου ενίσχυση των Τρώων και απομάκρυνση των θεών που προστατεύουν τους Αχαιούς, ο Δίας (© 475-476) αποκαλύπτει στην Ήρα πως η επιστροφή του Αχιλλέα στη μάχη δεν θα γίνει απλώς για να διώξει του Τρώες από το αχαϊκό στρατόπεδο αλλά για να εκδικηθεί τον θάνατο του Πατρόκλου. Έτσι, το θέμα της μήνιος του Αχιλλέα εναντίον του Αγαμέμνονα δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ, καθώς θα απορροφηθεί από μία δεύτερη, σημαντικότερη οργή εναντίον του Έκτορα.

Η ένατη ραψωδία με την πρεσβευτική αποστολή στον Αχιλλέα δεν μπορεί, υπό αυτές τις συνθήκες να έχει κανένα αποτέλεσμα. Το εγκιβωτισμένο και αφηγηματικά συνεσταλμένο μυθολογικό παράδειγμα του Φοίνικα δίνει τη δυνατότητα στον ποιητή της *Ιλιάδας* να δηλώσει και άλλη μια από τις καταγωγικές του συγγένειες. Η δέκατη

ραψωδία που έχει έντονα αμφισβητηθεί αναφορικά με την πατρότητά της καθυστερεί εκ νέου την τρωική νίκη.

Η ενδέκατη ραψωδία αρχίζει κάπως απροσδόκητα καθώς βλέπουμε τον Αγαμέμνονα να κυριαρχεί στο πεδίο της μάχης. Η αποκατάσταση αυτή του κύρους του αποτελεί ένα συγκαλυμμένο πρελούδιο της τρωικής κατίσχυσης. Ο ποιητής της *Ιλιάδας* επιχειρεί να δείξει στο κοινό του πως όλοι οι σημαντικοί αρχηγοί των Αχαιών, ακόμη και ο ίδιος ο Αγαμέμνονας θα τραυματισθούν ο ένας μετά τον άλλον και θα αποσυρθούν από τη μάχη: ο αφηγηματικός στόχος αρχίζει να ξεκαθαρίζει, καθώς σύντομα οι Αχαιοί θα χρειαστούν τη βοήθεια του Αχιλλέα ή του τραγικού αντικαταστάτη του. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του Νέστορα, που συμβολεύει ή την επιστροφή του Αχιλλέα στη μάχη ή την υποκατάστασή του από τον Πάτροκλο. Ο τελευταίος σπεύδει προς τη σκηνή του Αχιλλέα, συναντά όμως τον τραυματία Ευρύπυλο, τον οποίο βοηθάει να φθάσει στη σκηνή του. Ο ποιητής επιθυμεί να καθυστερήσει και άλλο την επιστροφή του Αχιλλέα στη μάχη. Έτσι, ο Πάτροκλος μένει στη σκηνή του Ευρύπυλου για ένα μεγάλο αφηγηματικά διάστημα: 3 ολόκληρες ραψωδίες. Ωστόσο, η πλοκή έχει πια αρχίσει να γίνεται ευδιάκριτη, καθώς οι συνεχείς επιβραδύνσεις συνοδεύονται και από εμβόλιμες προαναφωνήσεις μετατρέποντας την αγωνία για το τι σε αγωνία για το πώς. Οι προαναφωνήσεις εξισορροπούν τη συνχή επιβράδυνση και εννορηστρώνονται από τον ποιητή με βάση την αρχή της διαβαθμισμένης προετοιμασίας, της σταδιακής δηλαδή αποκάλυψης των επικείμενων γεγονότων.

(6) Τειχομαχία-Μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσί

Ο αναμενόμενος φόνος του Πατρόκλου θα ανασταλεί για άλλη μια φορά με μια εκτεταμένη μεταστροφή της πλοκής (M-O). Και στην περίπτωση αυτή όμως, η αγωνία αφορά το πώς, τον τρόπο και όχι το τι, την έκβαση των γεγονότων. Στη ραψωδία M οι Τρώες υπερβαίνουν την τάφρο με ηγέτη τον Έκτορα και γκρεμίζουν το τείχος των Αχαιών. Στη ραψωδία N, οι Αχαιοί προβάλλουν γενναία αντίσταση (Αίαντες, Τεύκρος, Μηριόνης, Ιδομενέας, Αντίλοχος, Μενέλαος με τη βοήθεια του Ποσειδώνα). Στη ραψωδία Ξ (*Διὸς ἀπάτη*), η πλοκή καθυστερεί πρώτα με ένα τέχνασμα που κρύβει ίσως και θεογονικούς απόηχους αλλά και με τον προσωρινό τραυματισμό του Έκτορα από ένα λίθο που του εκσφενδονίζει ο Αίας ο Τελαμώνιος. Στη ραψωδία O, ο Απόλλωνας συνεφέρνει τον Έκτορα που με λύσσα εφορμά για να κάψει τα αχαϊκά πλοία.

(7) Πατρόκλεια

Πρόκειται για δύο συγκλονιστικές ραψωδίες του έπους (Π και Ρ), που σχετίζονται με τον θάνατο του Πατρόκλου. Ο τελευταίος φθάνει επιτέλους στη σκηνή του Αχιλλέα και τον πείθει να του δώσει την πανοπλία του για λίγο προκειμένου να απομακρύνει τους Τρώες από τα πλοία. Παρακούοντας όμως τη συμβουλή του φίλου του να μην απομακρυνθεί, σκοτώνεται από τον Εύφορβο, τον Απόλλωνα και κυρίως τον Έκτορα. Στη ραψωδία Ρ ο Μενέλαος, ο Μηριόνης και ο Τελαμώνιος Αϊάντας κατορθώνουν να αποσπάσουν το νεκρό σώμα του Πατρόκλου από τον Έκτορα που του έχει προηγουμένως αφαιρέσει την πανοπλία. Έτσι, η *Πατρόκλεια* που αποτελεί μάλλον επίνοια και καύχημα της ιλιαδικής παράδοσης, ανακόπτει το βασικό θέμα του έπους, την *μῆνιν* του Αχιλλέα εναντίον του Αγαμέμνονα αντικαθιστώντας την από την *φιλέταιρη διάθεση* και την επακόλουθη *μῆνιν* για τον Έκτορα. Ήδη στις καταληκτικές σκηνές του Ρ η *Πατρόκλεια* συνδέεται με την ενδοϊλιαδική της προβολή, την *Εκτόρεια*, τον επικείμενο θάνατο του Έκτορα.

Προτού προχωρήσουμε όμως, ένα επεισόδιο αξίζει ιδιαίτερης προσοχής: η σύγκρουση Σαρπηδόνα και Πατρόκλου που προηγείται του φόνου του δεύτερου από τον Έκτορα. Καθώς ο Πάτροκλος θριαμβεύει στο πεδίο της μάχης, ο Σαρπηδόνας στέκεται να τον αντιμετωπίσει. Ο Δίας ρωτά την Ήρα αν πρέπει αν σώσει τον γιο του, εκείνη του λέει πως καλύτερο είναι να του χαρίσει αθανασία και τα πράγματα παίρνουν τον δρόμο τους. Μετά τον θάνατο του Σαρπηδόνα λαμβάνουν χώρα επεισόδια που θυμίζουν εκπληκτικά όσα θα συμβούν λίγο μετά με το νεκρό σώμα του Πατρόκλου. Οι Αχαιοί κατορθώνουν να αποσπάσουν το σώμα του παρά τις προσπάθειες του συμπατριώτη του Γλαύκου αλλά η επέμβαση του Απόλλωνα μετά από εντολή του Δία και η παράδοσή του στα δίδυμα αδέρφια Ύπνο και Θάνατο που οδηγούν τον νεκρό στην εύφορη Λυκία ολοκληρώνει τη σκηνή αυτή. Υπό αυτήν την έννοια το εμβόλιμο επεισόδιο του Σαρπηδόνα ξεχωρίζει για τον διττό του ρόλο: από τη μια καθυστερεί την πλοκή και τον επικείμενο θάνατο του Πατρόκλου, από την άλλη όμως αποτελεί καθρεφτισμένο πρόληψή του ή προληπτικό του προανάκρουσμα, αν προτιμάμε μια ακουστική μεταφορά.

(8) Οπλοποιία-Μήνιδος απόρρησις

Στη ραψωδία Σ ο Αντίλοχος φέρνει τα νέα για τον θάνατο του Πατρόκλου στον Αχιλλέα, ο οποίος θρηνεί και μαζί του σε μια εξόχως *διακειμενικά προσανατολισμένη προβολή* και η Θέτιδα με τις Νηρηίδες. Η νεοανάλυση έχει πειστικά δείξει τις οφειλές της σκηνής αυτής σε ένα αμάρτυρο προομηρικό έπος ή ποιητική παράδοση, σε μια προϊλιαδική *Μεμνονίδα* ή *Αχιλλήιδα*, που στηρίζεται αλλά δεν περιορίζεται στο

δεύτερο ήμισυ της μεθομηρικής *Αθιοπίδας* του Αρκτίνου από τη Μίλητο. Η ηφαιστότευκτη πανοπλία και η λεπτομερής περιγραφή της *σβήνουν* από την αφηγηματική επιφάνεια ή, τουλάχιστον, υποβαθμίζουν σε λεπτομέρεια το γεγονός ότι ηφαιστότευκτες πανοπλίες. Το διακειμενικό παρελθόν αυτού του στοιχείου δημιουργεί ορισμένα προβλήματα στον ποιητή της *Ιλιάδας*, προβλήματα που υπερβαίνονται με έναν ιδιοφυή ελιγμό, σύμφωνα με τον οποίο επειδή ο Αχιλλέας πρέπει να παρουσιασθεί να λαμβάνει μια ηφαιστότευκτη πανοπλία στην *Ιλιάδα*, πρέπει να χάσει αυτήν που είχε πριν από τον πόλεμο, στοιχείο που οδηγεί σε μια ακολουθία επεισοδίων. Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής της *Ιλιάδας* διαφοροποιήθηκε τόσο από ένα πιθανό προομηρικό επεισόδιο, όπου ο Πηλέας του έδινε την πανοπλία πριν φύγει για την Τροία.

Στη ραψωδία Τ, Αγαμέμνωνας και Αχιλλέας τα ξαναβρίσκουν, η Βρισηίδα επιστρέφεται, η πρώτη μήνις οριστικά κλείνει και ο Αχιλλέας ετοιμάζεται να επιστρέψει στη μάχη.

(9) Αριστεία του Αχιλλέα-Θεομαχία

Οι ραψωδίες Υ και Φ περιλαμβάνουν την αριστεία του Αχιλλέα και τη σύγκρουση των θένων που υποστηρίζουν τις δύο πλευρές. Αυτή τη φορά, ο Δίας αλλάζει στάση. Ενώ στο παρελθόν εμπόδιζε τους θεούς να συμμετέχουν στον πόλεμο, τώρα τους ενθαρρύνει λέγοντας ότι αυτός θα παρακολουθεί τα γεγονότα. Στον κόσμο των θνητών ο Αχιλλέας θριαμβεύει. Σκοτώνει πλήθος Τρώων, ανάμεσά τους τον πριαμίδα Πολύδωρο, του οποίου ο θάνατος οργίζει τον Έκτορα που αποφασίζει να επιτεθεί στον Αχιλλέα. Απόλλωνας όμως και Αθηνά εμποδίζουν την ολοκλήρωση της σύγκρουσης, με τον πρώτο να αναρπάξει τον ήρωά του σε μια νεφέλη. Η αγωνία για το πώς κυριαρχεί και πάλι. Η πρώτη επαφή ανάμεσα στους δύο ήρωες ίσως μοιάζει παράταιρη αλλά στην πραγματικότητα συμπληρώνει σταδιακά την πλοκή: η θεομαχία είναι απαραίτητη προκειμένου να εμπλακούν ο Απόλλωνας και η Αθηνά στη μάχη. Ο υπερκαθορισμός και η διπλή εκπόρευση ενισχύουν τη σημασία της μονομαχίας και προληπτικά υποδεικνύουν την έκβασή της. Όταν ο Απόλλωνας θα αποχωρίσει από το πλευρό του Έκτορα, τότε θα έλθει και το τέλος του τρωαδίτη πρίγκηπα από το χέρι του Αχιλλέα με τη βοήθεια της Αθηνάς.

Στη ραψωδία Φ ο Αχιλλέας κυνηγά τους πανικόβλητους Τρώες στο ποτάμι, σκοτώνοντας όσους μπορεί περισσότερους. Ανάμεσά τους είναι ο Λυκάων. Ακολουθεί η σύγκρουσή του με τον Σκάμανδρο, μετά τον φόνο του Αστεροπαίου, γιου του ποταμού Αξιού και της Πηλεγόνας. Η σκηνή της θεομαχίας προκαλεί το

γέλιο του Δία, συγχρόνως όμως συνιστά μια τραγική υπενθύμιση για την απόσταση που χωρίζει τον κόσμο των θνητών από αυτόν των αθανάτων. Η καταληκτική σκηνή του Α μπορεί εύκολα να έλθει στο μυαλό μας.

(10) Έκτορος ἀναίρεσις-Ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλω-Έκτορος λύτρα

Οι δύο μονομάχοι μένουν μόνοι στο πεδίο της μάχης, ο Απόλλωνας εγκαταλείπει τον Έκτορα και μια ολόκληρη ραψωδία αφιερώνεται στη μοιραία σύγκρουση. Η *Εκτόρεια* έτσι ολοκληρώνεται με τον θάνατο του Έκτορα. Στη ραψωδία Ψ οργανώνονται νεκρικοί αγώνες για τον Πάτροκλο με ποικίλους διακειμενικούς απόηχους από την *Μεμνονίδα*, ενώ στη ραψωδία Ω ο Αχιλλέας επιστρέφει το νεκρό σώμα του Πατρόκλου στον Πρίαμο. Έτσι, ο Έκτορας τελικά νοστέι ως νεκρός και επιστρέφει στην Τροία.

ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ

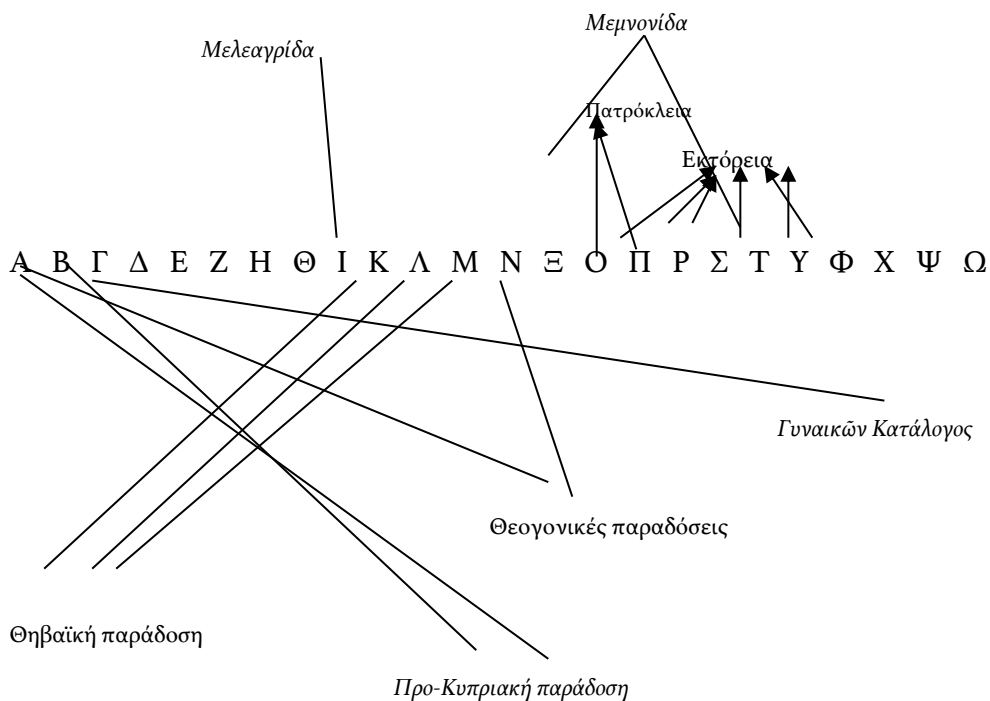
ΜΑΥΡΙΣΜΕΝΑ ΨΗΦΙΑ=ΒΑΣΙΚΕΣ ΡΑΨΩΔΙΕΣ

ΠΛΑΓΙΑ ΨΗΦΙΑ=ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΡΑΨΩΔΙΕΣ

ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΣΜΕΝΑ ΨΗΦΙΑ=ΝΟΘΑ ΡΑΨΩΔΙΑ (;)

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

Γένεση της Ιλιάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Burgess, J. S. (2001). *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*. Baltimore and London.
- Danek, G. (1988), *Studien zur Dolonie*, Vienna.
- Du , C. and M. Ebbott (2010), *Iliad X and the Poetics of Ambush*, Washington, DC.
- Fenik, B. (1964). «*Iliad X*» and the «*Rhesus*»: *The Myth*. Brussels.
- G rtner, U. (2015). ‘Virgil and the Epic Cycle’, in: M. Fantuzzi and C. Tsagalis (eds.), *The Greek Epic Cycle and its Ancient Reception: A Companion*. Cambridge, 543-564.
- Harrison, E. L. (1991), ‘Homeric Wonder-Horses’, *Hermes* 119.2, 252-254.
- Janko, R. (19932). *The Iliad: A Commentary, Vol. IV: books 13-16*. Cambridge
- Kopff, E. Ch. (1981). ‘Virgil and the Cyclical Epics’, *ANRW*, ii, 31.2: 919-947.
- Kullmann, W. (1960). *Die Quellen der Ilias (Troischer Sagenkreis)*. Wiesbaden.
- Kullmann, W. (1992). *Homerische Motive. Beiträge zur Entstehung, Eigenart und Wirkung von Ilias und Odyssee*, edited by R. J. M ller. Stuttgart.
- Lambrou, I. (2018), ‘Homer and Achilles’ Ambush of Troilus: Confronting the Elephant in the Room’, *G&R* 65.1, 75-85.
- Lattimore, R. (1951), *The Iliad of Homer*, Chicago.
- Liapis, V. (2012), *A Commentary on the Rhesus Attributed to Euripides*, Oxford.
- Nagy, G. (1999²), *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry and Myth*, Baltimore.
- Olrik, A. (1992). *Principles for Oral Narrative Research*. Translated into English by K. Wolf and J. Jensen. Bloomington and Indianapolis.
- Petegorsky, D. (1982), *Context and Evocation: Studies in Early Greek and Sanskrit Poetry*, Ph.D. dissertation, University of California, Berkeley.
- Platte, R. (2017). *Equine Poetics*. Washington, DC.
- Probert, Ph. (2016), ‘Zeus on the stud farm? Against a Homeric instance of *attractio relativi*’, 69, 365-381.
- Reichel, M. (1994), *Fernbeziehungen in der Ilias*, Tübingen.
- Rengakos, A. (2006), *Το χαμόγελο του Αχιλλ α: θ ματα αφ γησης και ποιητικής στα ομηρικά  πη*, Athens.
- Scafoglio, G. (2004). ‘Proclo e il ciclo epico’, *GFA* 7: 39-57.
- Schein, S. (2016), *Homeric Epic and Its Reception: Interpretive Essays*, Oxford.

- Schironi, F. (2018). *The Best of the Grammarians: Aristarchus of Samothrace on the Iliad*. Ann Arbor.
- Shewan, A. (1911), *The Lay of Dolon (The Tenth Book of Homer's Iliad)*, London.
- Tsagalis, C. (2008). *The Oral Palimpsest: Exploring Intertextuality in the Homeric Epics*. Washington, DC.
- Τσαγγάλης, Χ. (2016), *Ομηρικές μελέτες: προφορικότητα, διακειμενικότητα, νεοανάλυση*. Θεσσαλονίκη.
- Τσαγγάλης, Χ. (2018). *Τέχνη ραψωδική: η απαγγελία της επικής ποίησης από την αρχαϊκή έως την αυτοκρατορική εποχή*. Θεσσαλονίκη.
- West, M. L. (1997). *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford.
- West, M. L. (2013). *The Epic Cycle. A Commentary on the Lost Troy Epics*. Oxford.